

خطبه فدکیه

خطبه‌ای که بانوی گرامی اسلام، حضرت فاطمه زهرا (سلام‌الله‌علیها)، در فاصله زمانی کوتاهی پس از رحلت مصیبت‌بار پدر بزرگوارشان، در مسجدالنبی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و در حضور بسیاری از انصار و مهاجرین ایراد فرمودند.

فهرست مندرجات

- ۱ - مطلع سخن
- ۱.۱ - هدف اصلی این مقاله
- ۲ - منابع خطبه
  - ۲.۱ - بلاغات النساء
  - ۲.۲ - مختصر بصائر الدرجات
  - ۲.۳ - السقیفه و فدک
  - ۲.۴ - مقاتل الطالبیین
  - ۲.۵ - شرح الاخبار
  - ۲.۶ - من لا یحضر
  - ۲.۷ - علل الشرائع
  - ۲.۸ - المناقب
  - ۲.۹ - نثر الدرر
  - ۲.۱۰ - الشافی فی الامامه
  - ۲.۱۱ - دلائل الامامه
  - ۲.۱۲ - مقتل الحسین
  - ۲.۱۳ - الاحتجاج
  - ۲.۱۴ - منال الطالب
  - ۲.۱۵ - تذکره الخواص
  - ۲.۱۶ - شرح نهج‌البلاغه معتزلی
  - ۲.۱۷ - شرح نهج‌البلاغه بحرانی
  - ۲.۱۸ - کشف الغمه
  - ۲.۱۹ - معادن الحکمه
  - ۲.۲۰ - کتب علمای ادب و حدیث
- ۳ - پانویس
- ۴ - منبع

مطلع سخن

این خطبه یکی از اسناد و مدارک تاریخی مهم مربوط به وقایع صدر اسلام، و تحولاتی است که منجر به انزوای کامل امام علی (علیه‌السلام) از صحنه سیاسی - اجتماعی جامعه گردید. این خطبه که پس از تلاشهای بی‌نتیجه فاطمه (سلام‌الله‌علیها) جهت استرداد فدک (فدک از جمله قرا و قصبات حجاز و حوالی خیبر است که با مدینه طیبه دو یا سه روز طی مسافت فاصله دارد که به مقیاس زمان ما به ۱۳۰ کیلومتر می‌رسد. فدک سرزمینی بوده است آباد و به لحاظ داشتن آب کافی، از نخلستان‌های فراوان و محصولات بی‌شماری برخوردار بوده است.) ایراد گردید، در حقیقت شکوایه‌ای بود که زهرا (سلام‌الله‌علیها) از وضع زمانه ابراز داشت. او که از وضعیت پیش آمده پس از رحلت پدر ناراضی بود، فدک را بهانه‌ای جهت اعلام مواضع به حق خود دید و به بیان و شرح دیدگاه‌های خود پیرامون مسائل مهم جامعه پرداخت.

آنچه بیشتر در نظر شیعه حائز اهمیت است، آن قسمت از خطبه است که به شرح وقایع پیش آمده پس از رحلت پیامبر بزرگ اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌پردازد. این خطبه حاوی مطالب و مسائل عمیق فکری بسیاری است که نشان از آگاهی و معرفت حضرت به موضوعات علمی دارد، اما بخش تاریخی خطبه از نظر شیعه دارای اهمیت بیشتری است. این در حالی است که برخی از اندیشمندان و مورخان اهل سنت، درست به دلیل در برداشتن این گونه مباحث، این خطبه را مجعول و ساخته و پرداخته محدثان و مورخان متاخر شیعی مذهب دانسته‌اند.^[۱]

← هدف اصلی این مقاله

درباره این خطبه تا به حال کتب زیادی، به خصوص توسط دانشمندان شیعه نگاشته شده است. اما اکثر، بلکه همه این تالیفات و تحقیقات، دربرگیرنده شرح محتوایی خطبه و مباحث مربوط به متن آن است و کمتر به مسائل مربوط به اسناد و رجال خطبه پرداخته شده است. آنچه هدف اصلی این مقاله را تشکیل می‌دهد، نظری از برون به خطبه، و نگاهی هر چند کوتاه و گذرا به اسناد و منابعی است که به گونه‌ای به این خطبه اشاره و یا آن را نقل نموده‌اند. این، به خودی خود، باعث می‌شود به نوعی پاسخ شیعه مجعول‌بودن این خطبه نیز داده شود. مباحث مربوط به اسناد و رجال خطبه، جهت بررسی میزان اعتبار آن ضرورتی است انکارناپذیر، و تحقیق در آن منطقاً مقدم بر پژوهش در محتوای خطبه است، اما به دلیل گستردگی مباحث پیرامونی آن، مجال ورود به این مبحث در این مقاله وجود ندارد؛ لذا این نوشته می‌تواند پیش‌درآمدی بر تحقیقات و پژوهش در اسناد و رجال این خطبه جهت تعیین اعتبار آن باشد. در این مقاله به منابع، اسناد، و طبقات راویان خطبه، به صورتی مختصر و گذرا پرداخته می‌شود.

گزارش‌های تاریخی حاکی از آن است که این خطبه در منابع مربوط به نیمه دوم قرن دوم هجری آمده است. **لوط بن یحیی**، معروف به ابو مخنف ازدی (م ۱۵۷ هـ)، کتابی مستقل به نام خطبه الزهرا (علیه‌السلام) داشته که البته این کتاب از بین رفته است.^[۲] همچنین **ابوالفرج اصفهانی**، از محدثان و مورخان مشهور قرن چهارم هجری، نیز کتابی تحت عنوان کلام‌فاطمه فی فدک داشته که آن هم چون دیگر آثار مربوط به این واقعه از میان رفته است.^[۳] همچنین **احمد بن عبدالواحد بن احمد البرزازی**، معروف به ابن عبدون (۲۳۰ – ۴۲۳ هـ)، از مشایخ مرحوم **نجاشی** و **شیخ طوسی**، کتابی به نام تفسیر خطبه فاطمه الزهرا داشته است.^{[۴] [۵] [۶] [۷]}

علاوه بر این سه کتاب مستقل که پیرامون این خطبه به رشته تحریر درآمده و گزارش‌های آن به ما رسیده است، بسیاری از محدثان و مورخان اسلامی، تمامی خطبه یا بخشی از آن را، با ذکر سلسله اسناد و رجال آن – یا بدون اسناد، در کتب خود آورده‌اند و برخی دیگر نیز اشاره‌ای به وجود این خطبه نموده‌اند. ما در این بخش به منابع مکتوبی که هم اکنون در دسترس است و خطبه حضرت در آن وجود دارد، به ترتیب زمانی حیات مؤلفان، اشاره می‌کنیم. این منابع عبارتند از:

← بلاغات النساء

بلاغات النساء، تالیف **احمد بن طیفور**: ابوالفضل احمد بن ابی طاهر، معروف به ابن طیفور، در سال ۲۰۴ هجری در **بغداد** متولد شد و به سال ۲۸۰ هجری در **شام** بدرود حیات گفت. تالیف حدود پنجاه کتاب را به او نسبت داده‌اند. اثر مشهور او تاریخ بغداد و اثر دیگر او المنثور و المنظوم است.^{[۸] [۹]} ابن طیفور این کتاب را در چهارده جز تالیف نمود که تنها دو جز یازدهم و دوازدهم آن باقی مانده و بقیه اجزای آن مفقود گردیده است. بخشی از جز یازدهم کتاب فوق، به نام بلاغات النساء هم اکنون در دسترس است.

این کتاب که اکنون به صورت مستقل تحت همین عنوان چاپ شده است، حاوی سخنان برخی از زنان اندیشمند و خطبای **عرب زبان** است. ابن طیفور خطبه حضرت فاطمه (علیه‌السلام) را پس از سخنان **عایشه**، **همسر پیامبر** (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، ذکر کرده است.^[۱۰] این کتاب از قدیمی‌ترین منابع مکتوبی است که خطبه حضرت با سلسله اسناد در آن موجود است و هم اکنون در دسترس ما قرار دارد.

← مختصر بصائر الدرجات

مختصر بصائر الدرجات، تالیف حسن بن سلیمان حلی: سعد بن عبدالله اشعری قمی از علمای بزرگ و از محدثان جلیل القدر شیعه (م ۳۰۰ هـ)، کتابی به نام بصائر الدرجات را تالیف نمود.^[۱۱] این کتاب که حاوی احادیث اعتقادی و تاریخی در اثبات عقاید شیعه بود، تا قرن هشتم هجری در دست علمای شیعه بوده و بنا به نقل مرحوم مجلسی از کتب مورد اعتماد نزد آنان به شمار می‌آمده است.^[۱۲] حسن بن سلیمان حلی که او نیز از علمای شیعه در **قرن هشتم** بود، بخشی از احادیث کتاب بصائر الدرجات را گزینش کرد و ضمن اضافه نمودن برخی احادیث دیگر به این مجموعه، آن را مختصر بصائر الدرجات نامید. مرحوم حسن بن سلیمان، در ضمن ذکر حدیث مفصلی از **امام صادق (علیه‌السلام)**، به گونه‌ای مختصر و گذرا و بدون ذکر اصل خطبه، اشاره‌ای به محتوای آن نموده است.^[۱۳]

← السقیفه و فدک

السقیفه و فدک، تالیف احمد بن عبدالعزیز جوهری: احمد بن عبدالعزیز از محدثان اهل سنت در قرن دوم هجری است. او مورخ و ادیب و شاعر توانایی بود و در **علم حدیث** نیز تبحر داشت و از جمله محدثان مشهور آن **عصر** به شمار می‌آمد. کتاب السقیفه و فدک و اخبار الشعرا از جمله تالیفات اوست. جوهری در سال ۲۳۳ هـ در **بصره** بدرود حیات گفت.^[۱۴]

کتاب السقیفه و فدک چنان که از نام آن پیداست، حاوی مطالبی درباره دو واقعه مهم تاریخی صدر اسلام است. این کتاب اکنون موجود نیست، اما **ابن ابی الحدید معتزلی** در کتاب گرانسنگ خود به نام شرح نهج البلاغه، بخشهایی از این کتاب را نقل نموده است. کتابی که اکنون به نام السقیفه و فدک، از احمد بن عبدالعزیز جوهری، وجود دارد، در اصل مطالب جمع‌آوری شده از شرح نهج‌البلاغه ابن ابی الحدید است. جوهری بخشهایی از خطبه حضرت را به دو طریق با ذکر سلسله اسناد آورده است.^[۱۵]

← مقاتل الطالبیین

مقاتل الطالبیین، تالیف **ابوالفرج اصفهانی**: گذشت که علی بن الحسین، معروف به ابوالفرج اصفهانی، متوفای ۵۲۵۶ هـ، کتابی مستقل پیرامون خطبه حضرت نگاشته که حوادث روزگار آن را از بین برده است. ابوالفرج در سال ۲۸۴ هـ در **اصفهان** زاده شد. او پس از طی مراحل مقدماتی در علوم مختلف چون **تاریخ**، **ادب**، **شعر**، حدیث، و... شهرت یافت. ابوالفرج دارای آثار و تالیفات بی‌شماری است که مشهورترین آنها کتاب حجیم و دایره المعارف‌گونه **الآغانی** است که از شهرت بسزایی برخوردار است.^[۱۶]

از دیگر آثار او کتاب ذی قیمت مقاتل الطالبیین است. او در این کتاب به ذکر زندگینامه فرزندان **عبدالمطلب** و شهدای طالبی از عصر **نبوت** تا زمان حیات خود پرداخته است.^[۱۷] ابوالفرج در این کتاب اشاره‌ای به صدور این خطبه نموده و در شرح حال **زینب کبری (سلام‌الله‌علیها)** نوشته است: **والعقیله هی الّتی روی ابن عباس عنها کلام فاطمه فی فدک**، فقال: حدتنی عقیلتنا زینب بنت علی (علیه‌السلام).^[۱۸]

← شرح الاخبار

شرح الاخبار فی فضائل الانمه الاطهار، تالیف نعمان بن محمد: این کتاب توسط نعمان بن محمد، معروف به **قاضی نعمان مغربی**، متوفای ۵۲۶۲ هـ و از علمای شیعی اسماعیلی، نگاشته شده است. موضوع کتاب بیان احادیث در فضایل و مناقب ائمه **اهل البیت (علیه‌السلام)** است.^[۱۹] قاضی نعمان، بخشی از خطبه حضرت زهرا (سلام‌الله‌علیها) را بدون ذکر **سند**، به صورت **مرسل** از **عبدالله بن سلام** از فاطمه زهرا (سلام‌الله‌علیها) نقل نموده است.^[۲۰]

← من لا یحضر

من لا یحضره الفقیه، تالیف **شیخ صدوق (رحمة‌الله‌علیه)**: محمد بن الحسین، معروف به شیخ صدوق در سال ۵۲۸۱ هـ وفات یافت.^[۲۱] مرحوم صدوق یکی از علمای طراز اول جهان تشیع و یکی از ارکان مهم مذهب شیعه است. کتاب **من لا یحضره الفقیه** که یکی از چهار منبع اصلی حدیث نزد **شیعه امامیه** به شمار می‌رود، از تالیفات اوست. شیخ صدوق در این کتاب بخشی از خطبه فدک را از حضرت زینب (سلام‌الله‌علیها) نقل نموده و در آخر نوشته است: **والخطبه طویله اخذنا منها موضع الحاجه**.^[۲۲]

← علل الشرائع

علل الشرائع، تالیف مرحوم صدوق (رحمة‌الله‌علیه): مرحوم صدوق در حوزه تالیف و تصنیف یکی از پرکارترین عالمان شیعه است. کتاب **علل الشرائع** که از زاویه **فلسفه احکام** به احادیث نظر افکنده است، از جمله مصنفات او به شمار می‌رود. شیخ در این کتاب، آن مقدار از خطبه را که در کتاب **من لا یحضر** آورده بود، با

← المناقب

المناقب، تالیف احمد بن موسی بن مرثویه اصفهانی، متوفای ۴۱۰ ه: این کتاب هم اکنون مفقود است. اسعد بن شقره، متوفای ۶۳۵ ه، در کتاب خود به نام الفائق، خطبه حضرت را از این کتاب نقل نموده است. اکنون کتاب فوق‌الذکر نیز وجود ندارد، اما سید بن طاووس در کتاب الطرائف، خطبه فدک را از کتاب الفائق نقل نموده است. [۲۴] بنابراین، کتابی که هم اکنون تحت عنوان المناقب ابن مردویه منتشر شده است، در حقیقت احادیثی است که مرحوم سید بن طاووس در کتاب الطرائف خود از کتاب الفائق، از کتاب المناقب نقل نموده است.

← نثر الدرر

نثر الدرر، تالیف منصور بن حسین رازی: منصور بن حسین رازی، معروف به ابو سعید آبی وزیر، یکی از علمای شیعی مذهب و از اهالی ری بود. او از ادبا و دانشمندان قرن پنجم هجری است که مدتی وزارت مجد الدوله رستم بن فخرالدوله را عهده‌دار بود. [۲۵] از مصنفات او کتاب هفت جلدی نثر الدرر است که البته به نام نثر الدر چاپ شده و معروف است. نزهه الادیب و التاریخ از دیگر آثار او به شمار می‌رود. کتاب نثر الدرر حاوی بخش زیادی از خطبه حضرت است، که متأسفانه بدون ذکر سند آمده است. [۲۶]

← الشافی فی الامامه

الشافی فی الامامه، تالیف مرحوم سید مرتضی: علی بن الحسین موسوی، معروف به سید مرتضی، یکی از ارجمندترین و بزرگ‌ترین مصنفان و از قدمای دانشمندان شیعه امامیه به شمار می‌رود. او در موضوعات مختلف از قبیل **فقه**، **حدیث**، **اصول فقه** و تاریخ، صاحب تالیف و تصنیف است. [۲۷] کتاب الشافی فی الامامه چنان که از نام آن پیداست، در بیان احادیث مربوط به مسئله امامت و از جمله تالیفات هم این دانشمند شیعه به شمار می‌آید. مرحوم سید مرتضی بخشی از خطبه فدک را به سه طریق از استادش ابوعبدالله مرزبانی نقل نموده است. [۲۸]

← دلائل الامامه

دلائل الامامه، تالیف مجد بن جریر طبری: باید توجه داشت که علی‌رغم تشابه اسمی و اشتراک در آبا و اجداد و حتی اشتراک در **کنیه**، این مجد بن جریر، غیر از **مجد بن جریر طبری** مشهور، صاحب **تفسیر** و تاریخ، است. همچنین این شخص، کسی غیر از مجد بن جریر شیعی، صاحب کتاب **المُسْتَرَشَدُ فی الامامه** است. این شخص معروف به طبری صغیر در مقابل طبری کبیر است که به صاحب تفسیر و تاریخ اطلاق می‌شود. او از علمای قرن پنجم هجری به شمار می‌آید. [۲۹] مفصل‌ترین متن موجود و متنی که بیشتر علمای متأخر و معاصران از آن بهره جسته‌اند، متن خطبه حضرت در این کتاب است. مرحوم طبری این خطبه را به سه طریق مختلف با ذکر سلسله اسناد آن آورده است. [۳۰]

← مقتل الحسین

مقتل الحسین (علیه‌السلام)، تالیف موفق بن احمد مکی: موفق بن احمد، مشهور به خطیب خوارزمی، متوفای ۵۶۸ ه است. او در این کتاب بخشی از خطبه را به نقل از **عایشه** ذکر کرده است. [۳۱]

← الاحتجاج

الاحتجاج، تالیف **ابو منصور طبرسی**: احمد بن علی بن ابی طالب، مشهور به ابو منصور طبرسی، یکی از علمای شیعه و از محدثان و مؤلفان قرن پنجم و اوایل قرن ششم هجری است. کتاب الاحتجاج که مشتمل است بر احتجاجات **پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)** و **ائممه (علیه‌السلام)** و بعضی از **صحابه** و برخی از علمای اسلام با مخالفین خود، یکی از تالیفات اوست. [۳۲] متأسفانه احادیث این کتاب به غیر از آنچه از تفسیر منسوب به **امام عسکری (علیه‌السلام)** نقل شده، به صورت مرسل و بدون سند است. مرحوم طبرسی این خطبه را به صورت مشروح از عبدالله بن حسن نقل نموده است. [۳۳]

← منال الطالب

منال الطالب فی شرح طوَال الغرائب، تالیف مبارک بن مجد الجزری: این دانشمند به **ابن اثیر** معروف است و به سال ۶۰۶ هجری **وفات** یافته است. ابن اثیر در این کتاب، خطبه حضرت را مفصل و با شرح لغات آن، در فصل احادیث الصحابیات، به صورت مرسل از زینب کبری، دختر امیر مومنان (علیه‌السلام)، نقل نموده است. [۳۴]

← تذکره الخواص

تذکره الخواص من الامّه فی ذکر مناقب الائمه، تالیف سبط ابن جوزی: ابو مظفر یوسف بن قُزَعْلَى بن عبدالله، معروف به سبط ابن جوزی حنفی، این کتاب را در خصوص ذکر مناقب و فضایل ائمه اهل البیت به رشته تحریر درآورده است. ابن جوزی بخش مختصری از خطبه فدک را به صورت مرسل از شعبی نقل نموده است. [۳۵] وی در سال ۶۵۴ بدرود حیات گفته است.

← شرح نهج البلاغه معتزلی

شرح نهج البلاغه، تالیف ابن ابی الحدید معتزلی: این کتاب که یک دوره کامل تفسیر و شرح سخنان **امام علی (علیه‌السلام)** در نهج البلاغه است، از شروح معتبر و قابل استفاده به شمار می‌رود و حاوی اطلاعات تاریخی مفیدی است. ابن ابی الحدید این خطبه را از کتاب السقیفه و فدک جوهری نقل نموده است. [۳۶]

← شرح نهج البلاغه بحرانی

شرح نهج البلاغه، اثر علی بن میثم بحرانی: ابن میثم بحرانی، متوفای ۶۷۹ ه، بخش کوتاهی از خطبه را بدون ذکر سند آورده است. [۳۷]

← کشف الغمه

کشف الغمه فی معرفه الائمه، اثر **علی بن عیسی اربلی**: علامه ابوالحسن علی بن عیسی بن ابوالفتح اربلی، از علمای شیعه امامیه به شمار می‌رود. او این خطبه را از کتاب السقیفه و فدک جوهری نقل نموده است. [۳۸]

← معادن الحکمه

معادن الحکمه فی مکاتیب الائمه، تالیف علم الهدی بن فیض کاشانی: مؤلف در این اثر نامه‌ها و رساله‌های ائمه را جمع‌آوری نموده است. علم‌الهدی بخشی از خطبه را بدون ذکر سند آورده است. [۳۹]

← کتب علمای ادب و حدیث

جدا از مصادر و منابع فوق، عده‌ای دیگر از علمای ادب و حدیث در ضمن شرح لغات به صدور این خطبه از حضرت اشاره نموده‌اند. این افراد عبارتند از:

- ۱ - **خلیل بن احمد الفراهیدی**، متوفای ۱۷۵ هجری ق. او در **کتاب العین** می‌نویسد: و فی الحدیث: جانت فاطمه الی ابی بکر فی لمیمه من حفدها و نسا قومها. [۴۰]
  - ۲ - **جراالله مجد بن عمر الزمخشری**، متوفای ۵۲۸ هجری ق، در کتاب الفائق در ماده «اللّمّه» می‌نویسد: و فی حدیث فاطمه انها خرجت فی لّمّه من نساها تتوطأ ذلیها حتی دخلت علی ابی بکر. [۴۱]
  - ۳ - **ابوالفرج عبدالرحمان بن علی بن الجوزی**، متوفای ۵۹۷ هجری ق، در کتاب غریب الحدیث نوشته است: و فی الحدیث: ان فاطمه خرجت فی لّمّه من نساها الی ابی بکر فعاتبته، ای فی جماعه، و قیل من الثلاث الی العشر. [۴۲]
  - ۴ - **مبارک بن مجد جزری**، معروف به ابن اثیر، متوفای ۵۶ هجری، در کتاب الحدیث به شرح لغات و اصطلاحات برخی از احادیث پرداخته، و به این مناسبت در ماده «لّمّه» به بخش کوتاهی از خطبه اشاره نموده است. [۴۳]
  - ۵ - **ابوالفضل جمال الدین بن منظور**، متوفای ۷۱۱ هجری ق، در کتاب **لسان العرب** به این خطبه اشاره کرده است. [۴۴]
- از میان این مصادر، برخی از منابع دست اول و بخشی نیز از منابع متأخر و دست دوم به شمار می‌روند. در میان مؤلفان فوق‌الذکر، ده نفر شیعه و دوازده نفر از اهل سنت‌اند. قدیمی‌ترین کتابی که خطبه در آن آمده، کتاب بلاغات النساء ابن ابی طیفور است.

پانویس

- ↑ ابن طیفور، احمد بن ابی طاهر، بلاغات النساء، ص ۱۲. [۴۵]
- ↑ طهرانی، آقابزرگ، الذریعه، ج ۷، ص ۲۰۳. [۴۶]
- ↑ طهرانی، آقابزرگ، الذریعه، ج ۱۸، ص ۱۰۹. [۴۷]
- ↑ نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، ص ۸۷. [۴۸]
- ↑ حلی، حسن بن یوسف، ایضاح الاشتباه، ص ۱۰۴. [۴۹]
- ↑ حرعاملی، مجد بن حسن، أمل النامل، ج ۲، ص ۱۶. [۵۰]
- ↑ طهرانی، آقابزرگ، الذریعه، ج ۱۳، ص ۲۲۴. [۵۱]
- ↑ زرکلی، خیر الدین، الاعلام، ج ۴، ص ۱۹۰. [۵۲]
- ↑ طهرانی، آقابزرگ، الذریعه، ج ۲، ص ۱۴۲. [۵۳]
- ↑ ابن طیفور، احمد بن ابی طاهر، بلاغات النساء، ص ۱۲. [۵۴]
- ↑ حلی، حسن بن سلیمان، مختصر بصائر الدرجات، ص ۲. [۵۵]
- ↑ مجلسی، مجدباقر، بحارالانوار، ج ۱، ص ۷. [۵۶]
- ↑ حلی، حسن بن سلیمان، مختصر بصائر الدرجات، ص ۱۹۱. [۵۷]
- ↑ طهرانی، آقابزرگ، الذریعه، ج ۱۲، ص ۲۰۶. [۵۸]
- ↑ جوهری، احمد بن عبدالعزیز، السقیفه و فدک، ص ۱۱. [۵۹]
- ↑ زرکلی، خیرالدین، الاعلام، ج ۸، ص ۲۸۲. [۶۰]
- ↑ طهرانی، آقابزرگ، الذریعه، ج ۲۱، ص ۲۷۶. [۶۱]
- ↑ اصفهانی، ابوالفرج، مقاتل الطالبین، ص ۹۵. [۶۲]
- ↑ مغربی، نعمان بن مجد، شرح الاخبار، ج ۱، ص ۲. [۶۳]
- ↑ مغربی، نعمان بن مجد، شرح الاخبار، ج ۲، ص ۲۴. [۶۴]
- ↑ زرکلی، خیر الدین، الاعلام، ج ۶، ص ۲۷۴. [۶۵]
- ↑ صدوق، مجد بن علی، من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۶۷. [۶۶]
- ↑ صدوق، مجد بن علی، علل الشرائع، ج ۱، ص ۲۴۸. [۶۷]
- ↑ سید بن طاوس، رضی الدین، الطرائف، ص ۲۶۳-۲۶۴، ج ۳۶۸. [۶۸]
- ↑ زرکلی، خیر الدین، الاعلام، ج ۷، ص ۳۹۸. [۶۹]
- ↑ رازی، منصور بن حسین، نثر الدر، ج ۴، ص ۵. [۷۰]
- ↑ زرکلی، خیر الدین، الاعلام، ج ۴، ص ۲۷۸. [۷۱]
- ↑ سیدمرتضی، علی بن الحسین، الشافی فی الامامه، ج ۴، ص ۷۱. [۷۲]
- ↑ طبری، مجد بن جریر، دلائل الامامه، ص ۱۱. [۷۳]
- ↑ طبری، مجد بن جریر، دلائل الامامه، ص ۵۹۱. [۷۴]
- ↑ مکی، موفق بن احمد، مقتل الحسین، ص ۱۲۱، ج ۵. [۷۵]
- ↑ طبرسی، احمد بن علی، الاحتجاج، ص ۱۳. [۷۶]
- ↑ طبرسی، احمد بن علی، الاحتجاج، ص ۹۱. [۷۷]
- ↑ جزری، مبارک بن مجد، منال الطالب، ص ۵۰۱-۵۰۲. [۷۸]
- ↑ ابن جوزی، سبط، تذکره الخواص، ص ۲۸۵. [۷۹]
- ↑ ابن ابی الحدید، عبدالحمید، شرح نهج البلاغه، ج ۱۶، ص ۲۱۱. [۸۰]
- ↑ بحرانی، ابن میثم، شرح نهج البلاغه، ج ۵، ص ۱۰. [۸۱]
- ↑ اربلی، ابن ابی الفتح، کشف الغمه، ج ۲، ص ۱۰۲. [۸۲]
- ↑ فیض کاشانی، علم‌الهدی، معادن الحکمه، ج ۱، ص ۲۸. [۸۳]
- ↑ فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، ج ۸، ص ۲۲۳. [۸۴]
- ↑ زمخشری، مجد بن عمر، الفائق، ج ۲، ص ۳۳۱. [۸۵]
- ↑ جوزی، عبدالرحمن، غریب الحدیث، ج ۲، ص ۲۳۳. [۸۶]
- ↑ جزری، مبارک بن مجد، النهایه فی غریب الحدیث، ج ۴، ص ۲۷۲. [۸۷]
- ↑ ابن منظور، مجد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۲، ص ۵۴۸. [۸۸]

سایت پژوهه، برگرفته از مقاله «خطبه فدک»، تاریخ بازیابی ۹۵/۱۱/۲۷.

رده‌های این صفحه : اصطلاحات اسلامی